

**T.C.  
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ  
Manisa Yöresi Türk Tarih ve Kùltürünü  
Araştırma ve Uygulama Merkezi**

**İKİNCİ ULUSLARARASI  
MEVLÂNÂ, MESNEVÎ VE  
MEVLEVÎHÂNELER  
SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ**

**18-20 Aralık 2002  
Manisa Mevlevîhânesi**

**Yayına Hazırlayan:  
Yrd.Doç.Dr.Ünal ŞENEL**

**MANİSA - 2010**

## AHMET YESEVİ VE MEVLANA'DA İNSAN

Abdimalik NİSANBAYEV\*

Biz, yetmiş yıl boyunca “din Afyondur” sözünün tesiri ile büyüdük. Bunun için Yesevi veya Mevlana'nın bilgeliğinin sırrına varamadık. Sovyet ideolojisinin bu keskinliğe rağmen halkımız Yesevi'ye “Hazreti Sultan” diyor, onu pir tutuyor, türbesini ziyaret ediyordu. Bu türbeyi ziyareti de “küçük hac” olarak nitelendiriyordu. Fakat Sovyet ideolojisi ile büyüyen bazı alimlerimiz bugüne kadar Yesevi'yi “misyoner tasavvuf edebiyatı”nın büyük temsilcisi sayıyor, onu ve fikirlerini karalamaktan geri kalmıyorlar. Bu bakış ya materyalist kökene dayanıyor veya Avrupalı bakışın bir yansıması oluyor.

Bu bakışların tümü de Yesevi'nin görüşlerini yeterince tanımadan öne sürülen veya bilerek çarpıtılan görüşlerdir. Tasavvuf konusundaki çalışmalara son yıllarda başlanmıştır. Yapılan çalışmalarda Türk tasavvufunun önde gelen şahsiyeti olan Mevlana'ya da ayrı bir önem verilmektedir. Ancak bu çalışmaların tümü de emekleme safрасındadır. Türk tasavvufunun önde gelen şahsiyetlerinden biri Ahmet Yesevi, diğeri ise Mevlana'dır. Bunlardan ilkinin Orta Asya'da, ikincisinin ise Türkiye'de ortaya çıkması Türk milleti için büyük bir bahtiyarlık ve şans olmuştur.

Fikirleri geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Her iki şahsiyet de, şiiri felsefe ve düşüncelerinin aracı olarak kullanmışlardır. Bilgin, şair, din büyüğü ve evliya olarak tanınan bu şahsiyetlerin halkın gözünde yer etmesinin çok çeşitli sebepleri vardır. Yesevi ve Mevlana'nın soy ve din farkı gözetmeksizin insanları bir saymak biçimindeki görüşleri ve bunu yaşayışında uygulamaları; dervişliğin, kanaatli olmanın fazilet ve değerini, dünya zevklerine düşkünlüğün zararlarını, şiirleri vasıtasıyla dile getirmesi onların halk arasında sevimlerine önemli etken olmuştur.

Her iki şahsiyetin anlayışına göre insan, mikrokosmostur. Alemde ne var ise, insanda da o vardır. İnsanda Tanrısal öz, yani “irade-yi cüziye” bulunur. İnsan; iradesi, anlayışı, düşüncesi ve kavrama kabiliyetine bağlı olarak davranışlarına yön verebilmekte, bu haliyle nefesine hakim olabilmektedir. Kendisindeki öze sadık kaldığı sürece kötülüğe giden yolu kapatacak, iyiye giden yolda yürüyecektir. Bu yol sevgi yoludur, aşk yoludur. Mevlana'ya göre bu aşk, özünü Allah'tan alır. Aşk tekliği ifade eder. Aşık ve maşuk, aşkta birleşirler. Aşkın kaynağı Allah'ın kendisidir. İnsan, Allah'tan aldığı kaynaktan sürekli beslenir. Böylece Allah'tan gelen insan hem yaşadığı sürece onunla ile hemhal olur, hem de öldüğü zaman ona doğru yol alır ve ona kavuşur. Kozmik alemdeki mikrokosmos olan insan, Mevlana'ya göre, sürekli Allah ile iç içedir ve onun bir parçasıdır. Allah; aşktır, iyiliktir, güzelliiktir.

\* Prof. Dr. , Kazakistan

Bu iyilik ve aşktan yeterince beslenmesini bilen insan, kendisine vücut veren varlığın başka insanlara da ruh ve vücut verdiğini bilir. Bunun için hal ehli, dil ehli, gönül ehli olur. Bu gerçek, insanı hakikatin sırrına götürür. Mevlana'ya göre insan için esas gaye hakikatin sırrına ermek, Allah'a ulaşmak olmalıdır. Sadece Allah'tan söz etmek, Allah'a kavuşmak için yeterli değildir. Kavuşmanın delili sadece bilmek değil, fakat bilerek "olmak" ve yaşamaktır. İnsan hakikat denizinin sırrına erince Hak'tan halka doğru yol alır. Kişi, bu yol alma süreci içerisinde insan-ı kamil olur, pişer. Hak içinde halka hizmet, halk içinde Hakk'a hizmet eder. Mevlana; düşünmeyi, bilgiyi, öğrenmeyi öne çıkarır. Ona göre; sadece ekmek peşinde koşan insan bir süre sonra ekmeğin kendisi olur. Oysa insan; aşkın ardına düşmelidir. Aşk ise içinde Tanrısal özü de barındıran sonsuz enerji kaynağıdır. İçinde bilgiyi, düşünmeyi, yaşamayı da barındıran bu aşk, kişiyi hamalık ve hamallıktan, sürü olmaktan kurtarır. Kişi bu yolda, asıl olana, Allah'a kavuşur. İnsan, Allah'a ait bu aşk denizinde yok olur. Allah her yönden tecelli eder. İnsanın Allah'ın hakikatine ilişkin varlığı iç içedir. Burada Allah'ın varlığı ile ilgili hakikatin insan tarafından bilinme bilinci olduğu unutulmamalıdır. Sadece Allah'ı bilmek yetmez, Allah ile ilgili bilgiyi bilmek gereklidir. Varlığı kendiliğinden olan Allah ile varlığı Allah ile mümkün olan insan arasındaki bu yakınlığa hem Mevlana, hem de Yesevi dikkati çekerler. Mevlana bir şiirinde insanın Tanrıya yakınlığını şöyle ifade eder:

*Biz felekteydik, meleklerin dostları idik,  
Tekrar oraya dönelim, çünkü bizim şehrimiz orası,  
Biz felekten daha üstünüz, melekten daha yüceyiz,  
Bunların ikisini niçin aşmıyoruz ki bizim yerimiz yüce  
kudretin yanındır.*

(Divan, C. I, s.186).

İnsanın Allah'ın dostu olduğunu her seferinde vurgulayan Mevlana, gerektiğinde, kendindeki bu cevheri bilmeyen hemcinsini eleştirmekten geri durmaz. Bu eleştirileri yaparken öğretici üslup kullanır:

*Niçin solgunlaştın, niçin bu yeryüzü zindanında çürüdün?  
Niçin gönül baharının güzellikleriyle kendini tazelemiyorsun?  
Niçin gül gibi gülmüyorsun, niçin amber gibi kokmuyorsun?  
Coş ki, coşkun seni bu mavi serpuşun (feleklerin) yücesine çıkarsın.  
Ey cahil, hakikat ve marifet uluların can parıltısında kendi güzelliğine bir  
bak,  
Çünkü yalnızlık anında mü'min, mü'minin aynasıdır.*

"İnsanın ruhi yönünü yücelten ve semavi aslını ulu kılan divandaki bütün bu beyitlerin verdiği anlamlar çerçevesinde insan, her ne kadar cismi itibarı ile kainata sığarsa da ruhani yönü ile sığmamaktadır. Bir diğer ifade ile insan maddi cismi ile maddi aleme sığsa bile ruhani varlığı açısından sığmaz. Zira insan bütün kainatın sırlarını içinde toplayan küçültülmüş bir varlıktır. İnsan, Allah'ın kendisine verdiği hazırlıklarla bu dünyadaki varlıklara ve onların sırlarına vakıf olan tek yaratıktır. İnsan ruhu bu özellik, yücelik ve şerefe sahip olduğu sürece onun

hürriyetini bağlayan şeyin ceset olduğunu görürüz. Buradaki hürriyetten maksat, rezillik ve şehvetten kurtulmaktır. Mevlana bazen cesetle bilinen insan kalıbını belirginleştiriyor. Ondan kurtuluş yolu olarak madde ile bütün ilgiyi kesmeyi ve hep ruh bahçelerine çıkabileceği ölüm özlemini dile getiriyor ( *Sadettin Kocatürk, Mevlana/Divan-ı Kebir Üzerine İncelemeler, Ankara 2001, s.62-63*)". Çünkü o yüce bir makama sahiptir ve bunun farkında değildir. İnsan; canlar canı, cevherler cevheridir. İnsan maddi cismi ile kainata sığarsa da ruhi yönden onun üstündedir. Çünkü insan kainatın sırlarını içinde toplayan küçük evrendir. Allah'ın kendisine verdiği irade ile dünyadaki varlıklara ve onların sırlarına vakıf olan tek varlıktır. Allah ile buluşmanın yolu maddi aleme sıkı bir şekilde bağlı olmamaktır. İnsanın ruhi yönü yüce ve kutsaldır. Bu yüceliği Allah'tan alan insan, ruhi yönünü yücelterek Allah'a varabilir.

Her iki şahsiyet de insanı Hakk'ın yeryüzündeki halifesi sayarlar. Yesevi hikmetlerinde, Mevlana hikmetlerle dolu eserlerinde sevgi, aşk, doğruluk, birlik, adalet ve iyilik kavramlarını en iyi şekilde dile getirir. Bütün bu kavramlar insanla anlamlı hale gelir. Kuran'ın sadece dış anlamını değil, iç anlamını da kavramış, bu yolda gönül ehli insanlar yetiştirmişlerdir. Her iki tarikatta da kadın ve erkek ayrımının bulunmaması, şiire musikinin koşulması (semah veya zikirde beden dilinin kullanılması sadece estetik sağlamak veya bedii zevk almak amacıyla değil, hakka yolculukta uyulan yol ve araçtır.

Bu yolun ilk ilkesi aşktır. Hem Yesevi, hem Mevlana aşkı dinin temeli sayar. Aşk, Hakkı sevmektir. Hakkı sevmek, onun halifesi insanı mutlu etmek, gönlünü almak, ona yardım etmektir. Bütün bunlar sevgiye dayanır, aşka dayanır. Yesevi'ye göre Allah, aşkın kendisidir. Bunun için insanlara şöyle seslenir:

*Zahit olma, abit olma, aşık ol sen  
Minnet çekip, aşk yolunda sadık ol sen  
Nefsi tepip, dergahına layık ol sen  
Aşksızların ne canı var ne imanı*

Allah'a ulaşmanın yolu sadece zahitlik veya abitlik değil, aşktır. Kişi, gösteriş yapmadan ibadet etmelidir. Nefsini yenen, kibirlenmeden, muhtaç insanlara yardım eden, gönül kazanan insan, Hakk'a ulaşır. İnsan yaratılmışların en kutsalıdır. Müslüman olmasa da onu kırmamak gerekir. Yesevi bir hikmetinde şöyle diyor:

**Sünnet imiş kafir de olsa incitme sen  
Allah şikayetçidir katı kalpli kalp incitenden**

Her iki mutasavvıf da hem sofudan, düşünmeyen, nefsinin esiri olan insandan şikayetçidir. İnsan kamil olmalıdır. Bütün yaratılanlara Yaradan'dan ötürü sevgi ve saygı duymalıdır. Kendini bilmeli, bencil olmamalıdır. Yesevi, "kendini bilmek Allah'ı bilmektir" diyor. Kendini bilen, hakikatin sırrına erendir. Hakikatin sırrına varan kişi kendini bilir ve Allah ile hemhal olur. İnsan Allah'a müracaatında da kendini bilmelidir. Mevlana bu yürüyüşte kendini denizde bir dalga

olarak görür. Deniz sonsuzluğun ifadesidir. Mevlana bu sonsuzluk içinde kendini “ateş arayan kelebek”e benzeten Yesevi gibi , döner, yine döner ve onda yazar.

Her iki şahsiyet de eserlerini Allah’a olan aşkları için yazmışlardır, diyebilirim. Bu aşkın bir yanında insan vardır. Ruhun lâmekana yükselmesinin, imanın insanın yüreğine yerleşmesinin sebebi de aşktır. Aşk Yesevi için sezgi, Mevlana için, sonsuzluk denizinde kayboluştur. Bu kayboluşta Hakk’a ibadet etmek, hak için gözyaşı dökmek gerekir. Mürşit ve müridin birbirine olan aşkı da bu nevidendir, özünü Allah’tan alır.